

**Klaus Bruhn Jensen (red.):
Dansk Mediehistorie 1,2 & 3,
Samleren Forlag, København 1996-97.
Bd 1 – 246 sider, bd 2 – 364 sider, bd 3 – 349
sider
Samlet pris: 894 kr**

Udgivelsen af *Dansk Mediehistorie* er kulminationen på et stort projekt som en række danske medieforskere har arbejdet sammen om siden 1990 med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd.

At det netop sker i disse år er nok ikke nogen tilfældighed. Omfattende mediehistoriske projekter har også set dagens lys i andre nordiske lande, men med forskellige vægtninger i forhold til det danske projekt. Det er nærliggende at søge forklaringen på denne mediehistoriske interesse i medieforskningens egen udvikling. Tidligere er der skrevet pressehistorie fordi der er en lang tradition for presseforskning i de nordiske lande, og der er skrevet institutionshistorie om de store medieinstitutioner i anledning af deres jubilæer, men der er kun gjort spæde tilløb til at se samspillet mellem de forskellige medier. I løbet af de sidste 10-15 år har medieforskningen imidlertid etableret sig som universitetsdisciplin med betydelig vægt i form af forskningsresultater og kandidatproduktion – og heraf udspringer behovet for at se genstandsområdet i et historisk lys.

Dansk Mediehistorie kan således langt hen ad vejen læses som en legitimering af fagområdet som videnskabelig disciplin. Derved adskiller den sig ikke fra andre faghistorier – litteraturhistorier, kunsthistorier, sproghistorier, videnskabshistorier, idehistorier, mm., der også kan læses i dette perspektiv. *Dansk Mediehistorie* har tillige stået med en anden udfordring – nemlig at skulle sætte medietekster der ofte er blevet benyttet som kilder til dokumentation for en almen historisk udvikling (jvf. f.eks. Paul Hammerichs *En danmarkskrønike*), ind i en sammenhæng, hvor de danner grundlag for en beskrivelse af mediernes egen udvikling. Samtidig har forfatterne ikke haft nogen dansk mediehistorisk tradition at skrive sig op mod. De har udført et pionerarbejde på området – og de er sluppet godt fra det både formidlingsmæssigt med et velskrevet og letlæseligt produkt og indholdsmæssigt, hvor mediehistorien fremtræder som en guldgrube af oplysninger om danske medier.

Bind 1: 1840 – 1880

Formelt dækker første bind perioden fra 1840 til 1880, reelt går det længere tilbage med et overblik over mediernes forhistorie siden bogtrykkerkunstens gennembrud med fokus henholdsvis på de folkelige fortællinger i skillingsviser, folkebøger, almanakker, mm., på de første danske tidsskrifter, må-

nedsblade og ugeblade og på den tidlige offentlige meningstilkendegivelse i flyveblade og småaviser. Men før forhistorien præsenteres har værket hovedredaktør Klaus Bruhn Jensen skrevet en større indledning til alle mediehistoriens 3 bind med nogle overordnede synspunkter på projektet – dem vil jeg vende tilbage til sidst i anmeldelsen.

Bind 1's perioderedaktør er Ulrik Lehrmann, samtidig er han også medforfatter til bindet sammen med Gunhild Agger, Karen Klitgaard Povlsen og Martin Zerlang. De skriver om henholdsvis aviserne, populærlitteraturen, magasinpressen og de folkelige forlystelser. Tilsammen tegner de et nuanceret billede af de populære mediers udvikling i perioden for det moderne gennembrud.

Hovedvægten ligger på avisernes udvikling frem mod partipressen. Først i bindet vies mediesituationen i 1840'erne og avisernes betydning for den politiske debat frem til Grundlovens indførelse betydelig interesse, og sidst i bindet er det den politiske udvikling frem mod et partisystem og avisernes ændrede rolle som talerør for politiske holdninger, som står i centrum. Den indre logik i denne fremstilling er dybest set politologisk – eller politisk historisk – med fokus på demokratiets udbredelse og avisernes betydning for folkestyret.

De andre afsnit i bind 1 er styret af lidt andre indfaldsvinkler. Overordnet set drejer de sig også om mediernes udbredelse, men i forhold til populærlitteraturen er den drivende logik mere en markeds-ekspansion end en demokratisering, og i forhold til magasinpressen er det den teknologiske udvikling med nye trykkeligheder og anvendelsen af illustrationer, der driver udviklingen. Det samme gælder i høj grad også for de folkelige forlystelser hvor kalejdoskopet, panoramaet og det tidlige fotografi sætter gang i en ny udvikling. Denne forskel i indre logik gør det vanskeligt at anskue perioden som en samlet helhed, men har ikke indflydelse på de enkelte afsnits fremstilling, som hviler stabilt i sig selv med mange markante synspunkter og spændende detaljer.

Bind 2: 1880 – 1960

Mediehistoriens andet bind er delt i to dele med hver sin perioderedaktør. Gunhild Agger har redigeret første del om '1880 – 1920: De trykte mediers guldalder' og har selv skrevet afsnit om periodens populærlitteratur og fremkomsten af en fagpresse. Derudover har Ulrik Lehrmann, André Wang Hansen, Karen Klitgaard Povlsen, Martin Zerlang og Casper Tybjerg skrevet afsnit om henholdsvis aviserne, fotografiet, ugebladene, den folkelige fascination af orienten og filmen.

Det er fortsat demokratiseringstesens der er udnevnt som den overordnede historiske udviklingskraft, der binder de forskellige afsnit sammen. Helt

eksplicit skriver Gunhild Agger i optakten til bindets første del: »Også i de foregående årtier havde de danske medier bragt et voksende antal modtagne viden om tid og rum. Det nye var, at den viden, medierne nu formidlede, havde en mere direkte forbindelse til modtagernes hverdag og sociale situation. Medierne blev mere et redskab for handling – en kulturel ressource« (p. 12-13). Konceptet fungerer bedre her end i bind 1, ikke mindst fordi det store afsnit om avisernes udvikling fra partipresse til omnibusaviser af bl.a. indholdsmæssige grunde har nedtonet den polititologiske (politisk historiske) synsvinkel. Derved spiller afsnittet bedre sammen med de to andre store afsnit om ugebladenes og populærlitteraturens vækst og integration i hverdags- og familielivet.

De mindre afsnit om fotografiets status mellem folkelighed og forretning, om orientalismen og sensualismen i tidens smag og om filmens fremkomst som nyt medie refererer delvis til demokratiseringstesen, men er samtidig skrevet udfra en overordnet kulturhistorisk interesse med inddragelse af teknologihistoriske perspektiver.

Anden del af bind 2: '1920 – 1960: En national mediekultur' er redigeret af Kirsten Drotner som samtidig har skrevet om århundredets hang til panik, når ungdommen kaster sig uhammet over de nye medieformer – filmen i 1910'erne, tegneserierne i 1950'erne, tv i 1960'erne og video i 1980'erne. Endvidere har Peter Larsen skrevet om tegneserier, Jørgen Stigel om reklamer, Per Jauert om radio, Torben Kragh Grodal om film, Anne Jerslev om ungdomsfilm, Hans Jørn Nielsen om kiosk- og populærlitteratur samt om nyhedsformidlingen under krigen, Søren Schou om tidens revyer samt om amerikaniseringen efter Anden Verdenskrig, Karen Klitgaard Povlsen om ugeblade og Ulrik Lehmann om aviser.

Hver især er de enkelte afsnit overskuelige med nedslag på centrale temaer og med fremhævelse af relevante titler. Afsnittene om avis, ugeblade og kiosk- og populærlitteratur trækker på forbilledligvis trådene fra perioderne 1840-80 og 1880-1920 videre frem i et sammenhængende perspektiv. Samtidig tegner afsnittene om tegneserier, film og radio nuancerede billeder af disse mediers etablering som massemedier i Danmark, mens afsnittene om reklamer, revyer og ikke mindst amerikaniseringen fremtræder som kulturhistoriske perspektiveringer af hverdagslivet i perioden.

Problemet for anden del af bind 2 er at få bragt de forskellige afsnit i dialog med hinanden. Helhedsindtrykket er kalejdoskopisk. At det forholder sig således forklares til en vis grad af Kirsten Drotner i indledningen: »Modsætningerne indbyrdes mellem de forskellige kulturpolitiske modeller og i selve definitionen af 'kultur' blev indbygget i det samlede mediesystem, der tog form fra 1920-60. De forskel-

lige medietyper etablerede arbejdsdelinger og samarbejder, samtidig med at de kæmpede om et forholdsvist lille hjemmemarked« (p.157).

Bind 3: 1960 – 1995

De sidste 35 års danske mediehistorie har undertitlen '1960-95: Velfærdsstat og informationsamfund'. Ib Bondebjerg har været perioderedaktør på bindet samt skrevet indledningen, afsnit om periodens kultur, de fleste afsnit om tv, det store afsnit om film og video og mindre afsnit om dagspressen og animation. Derudover har Elo Nielsen og Per Reinholdt Nielsen skrevet om musik og ungdomskultur, Jørgen Stigel om reklamer, Stig Hjarvard om internationalisering og tv-nyheder, Henrik Søndergaard om tv efter monopolbruddet, Per Jauert om radio, Karen Klitgaard Povlsen om bøger, bogklubber og kiosklitteratur, Jens F Jensen om computerkultur og Klaus Bruhn Jensen om informationsamfundet.

Den udviklingslogik som binder de forskellige afsnit sammen i dette bind karakteriseres i indledning om 'forbrugets medier' som overgangen »fra det nationale familierum til den globale multikultur« (p.20). »Medierne giver modtagerne – borgerne – mulighed for at erkende klodens mangfoldighed og forskellighed, og for på den baggrund at handle som borgere i et demokrati: Medierne kan højne bevidstheden om kloden som økologisk system, hvis enkelte dele er gensidigt afhængige af hinanden« (p. 21). Til trods for dette klart formulerede udviklingsperspektiv kniber det for de enkelte medier at få tydeliggjort samspillet med og afhængigheden af andre medier. Dette gælder dog ikke for samspillet mellem radio og tv hvor især radioafnittet understreger radiolytningens ændrede karakter i en tv-ald.

Hver især lever de enkelte afsnit udmærket op til bindets overordnede intention og en helhedsforståelse af perioden understøttes også af det nuancerede signalement af velfærds-kulturen, som tegnes i første afsnit. Det brede kulturanalytiske perspektiv som anlægges her, videreføres i de følgende afsnit om 'Musik, medier og ungdomskultur' og om 'Reklamer for velfærd'. Især bringer afsnittet 'Musik, medier og ungdomskultur' en dimension ind i mediehistorien som ofte er blevet overset.

Det store afsnit om tv er et fremragende stykke tv-historie som integrerer æstetiske, tekniske og politiske dimensioner i den samme fremstilling. En tilsvarende status har radioafnittet som sammen med afsnittet fra bind 2 i sig selv udgør en kortfattet dansk radiohistorie. Mindre tilfredsstillende fungerer imidlertid det filmhistoriske afsnit – læseren mister overblikket i et hav af detaljer med ophobning af mange titler. Ligeledes må det også siges at være en fejl-disposition at dagbladsudviklingen fra 1960-95 spises af med 16 sider. Det kan forsvares med at der

kun fokuseres på ændringer i forhold til den tidligere udvikling, men det betyder at avishistorien i sin helhed fremtræder uafsluttet og dens integration med andre medier er underbelyst. Bedre lykkes det på få sider at få afsluttet kiosk- og populærlitteraturens og ugebladenes historie.

Sidste afsnit er en kort oversigt over computerens udbredelse og dens betydning for udviklingen frem mod et informationssamfund. Heri integreres en mere kulturteoretisk diskussion om hvor vi er på vej hen med udgangspunkt i på den ene side den amerikanske forfatter Alvin Tofflers' fremtidsvisioner, og på den anden side postmodernismen. Om sidstnævntes betydning for dansk mediekultur konkluderes der på værkets sidste side: »Der er ingen tvivl om, at postmodernismen – som en strømning i filosofi og samfundsdebat – har inspireret både kunstnere og medieproducenter. Imidlertid er der ikke noget, der tyder på, at danskernes opfattelse af virkeligheden eller de medier, der formidler den, har ændret sig grundlæggende« (p. 304).

Sammenfattende om Dansk mediehistorie

En egen stemme gennem hele mediehistorien har illustrationerne, billedteksterne og info-boksene. Esben Holck har været billedredaktør på alle tre bind og Klaus Bruhn Jensen har som hovedredaktør skrevet alle billedteksterne og udarbejdet en væsentlig del af info-boksene. I dette tekstlag fremstilles en selvstændig mediehistorie der næsten kan læses og ses (gennembladres) uafhængigt af hovedteksten, men som samtidig udgør en vigtig perspektivering af hovedteksten – ikke mindst fordi illustrationerne ofte er samtidens satiriske tegninger og kommentarer til medieudviklingen.

Overordnet set er det ofte i info-boksene at integrationen mellem medierne lykkes bedst. Her lever mediehistorien op til de ambitioner som Klaus Bruhn Jensen formulerer i indledningen til bind 1: »Alle historiske fremstillinger må foretage en række valg og vinklinger, og dette værk er ingen undtagelse. Det tager udgangspunkt i den nyere danske og internationale medieforskning, der behandler modtagerne som det centrale forbindelsesled mellem medierne og den kultur og det samfund, som de både er en del af og selv bidrager til. Modtagerne er en flaskehals og et relæ i mediernes produktion og cirkulation af mening i samfundet. Det betyder ikke, at værkets perioder og afsnit udelader f.eks. de enkelte mediers opbygning, pressens skiftende økonomiske vilkår, ændringer i litteraturens og tv-fiktionsens udtryk eller de 'nye' og 'gamle' teknologier. Men fremstillingens centrum ligger uden for de teknologier og virksomheder, som medierne også er« (p. 22).

Som fremhævet indtil flere gange i det foregående er mediehistoriens problem ikke at de enkelte afsnit

undlader at leve op til værkets bærende id³, men at fokuseringen på mediernes relation til deres publikum lukker sig om det enkelte medies selvforståelse og trækker opmærksomheden væk fra mediernes samspil i hverdagslivet hos brugerne i de forskellige perioder. Samtidig savnes der nogle mere overordnede teoretiske overvejelser over forholdet mellem medier og modtagere f.eks. i lyset af offentligheds- og/eller moderniseringsbegrebet. Det kunne måske have modificeret eller i al fald sat til diskussion det dominerende udviklingsoptimiske synspunkt som præger fremstillingen.

Disse indvendinger bør imidlertid ikke skygge for at *Dansk Mediehistorie* giver et godt overblik over mediernes udvikling i Danmark og udfylder et tomrum i dansk medieforskning.

Jørgen Bang,
lektor,

Institut for informations- og medievidenskab,
Aarhus Universitet.

Anker Brink Lund: Smitsomme sygdomme i dansk journalistik. Handlingsaspekter ved sundhedsfaglig formidling anskuet genealogisk i en offentlighedsteoretisk referenceramme, Disputats forsvaret 4. april 1997, København: Munksgaard, 1997, 663 sider, 385 kr

Den 3. september 1985 indtraf den hændelse, som definitivt satte AIDS på mediernes dagsorden. Bløderforeningens formand, Terkel Andersen, fortalte i TV-Avisen om smittefaren ved brug af donorblod. Dette udsagn betød, at *alle* danskere potentielt risikerede at blive ramt af den sygdom, som dagspressen siden de første meldinger om det dengang endnu unavngivne syndrom i 1981 overvejende havde fremstillet som et eksotisk fænomen fra bøsse miljøet: Fjernt, marginalt, og derfor lidet skræmmende for den brede befolkning. Pludseligt rykkede AIDS i centrum som den alvorligste trussel mod befolkningens helbred, og blev opfattet som værre end kræft- og hjertekarlidelser, da denne sygdom byggede på arkaiske forestillinger om sex (bøsser), stoffer (stiknarkomaner) og blod ('os alle'). Dette blev ubetinget 1980ernes største drama i offentligheden. Ikke fordi den førte til den ansvarlige indenrigsministers fald i 1986, og ikke kun fordi 'bløderskandalen' fik et langt retsligt efterspil, der først afsluttedes i 1996 med Højesterets frikendelse af de anklagede og Folketingets godtgørelse til de HIV-smittede blødere. 'Bløder-

skandalen' er efter Tamilsagen årtiets største politiske sag, men dens dramatiske præg hænger først og fremmest sammen med den oplysningskampagne overfor hele befolkningen om risikoen for AIDS og den hensigtsmæssige beskyttelse mod smitten («Sikker sex»), som blev startet i kølvandet på sagen af Sundhedsstyrelsens AIDS-sekretariat, i øvrigt i tæt samarbejde med Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske. Samtlige aviser, tv og radio bakkede massivt og ukritisk op om kampagnen. Og selvom tonen overfor dette formidlingsarbejde sidenhen er blevet væsentligt mere kritisk, forbliver AIDS-problematikken højt på mediernes dagsorden. Der skal således ikke ret meget til, før tematikken fra 'bløder-skandalen' reaktualiseres. Sagen om HIV-smitte på Aalborg Sygehus' børneafdeling (nov. 1997) eller historien om den efter blodtransfusion HIV-inficerede 14 årige pige (jan. 1998) er blot de seneste eksempler på, hvordan historien om sagesløse ofre for 'ondt blod' og lægelig slendrian vedvarende appellerer til offentlighedens forestillinger.

»Der er tilsyneladende ingen ende på AIDS-historien«, konstaterer Anker Brink Lund henimod slutningen af sin disputats om smitsomme sygdomme i dansk journalistik (s. 542), hvor netop de trykte mediers tematisering af AIDS-problematikken behandles fyldigt. I bogens tredje del (s. 423 – 553) gennemgår Anker Brink Lund nemlig omhyggeligt mediernes dækning af AIDS fra 1981 til 1994, og argumenterer dermed overbevisende for, hvordan netop HIV-vira og ikke en af de andre 'nymodens' sygdomme som f.eks. herpes, klamydia, hepatitis B eller salmonella blev vor tids emblem for smitsomhedens svøbe *pur sang*. Sålænge der ikke findes en effektiv vaccine mod HIV eller en kur mod sygdommen, sålænge jagten på denne type mikrobe altså er uafsluttet, sålænge vil historien om AIDS ingen ende tage. Anker Brink Lunds analyse af forløbet viser nemlig, hvordan denne historie kunne massemedieres som et ægte drama om liv og død og om håb og frygt, hvor vitterligt *alle* fik tildelt en rolle: Læger og andre sundhedsfaglige eksperter, politikere og bureaukrater, grupper med patent risikoadfærd (bøsser, stiknarkomaner) og andre lægfolk, der om ikke andet så latent udsætter sig (seksualadfærd) eller bliver udsat (transfusion) for risiko. Et massemedieret drama, hvor journalistikken har den centrale rolle som iscenesætter og formidler (ligesom koret i det græske drama) af handlingens betydning, men hvor helte-, skurke-, offer- og hjælperroller præcist som i en *soap opera* ændres undervejs, hvilket blot holder interessen for intrigen ved lige (s. 528). Således kan initiale helte med tiden komme til at ligne skurke (f.eks. Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske, s. 470), mens plottets oprindelige ærkeskurk, Britta Schall Holberg, langt senere i pressen fremstilles som endnu et offer for pressen, nemlig i side-

plottet 'skandalen om 'skandalen' (jf. *Weekendavisen* 2.-8. januar 1998: »Jagten på helte og skurke«). Og således kan stykket om smitten og sygdommen gå – 'for fuldt hus', fristes man til at sige – på snart 15. år, hvilket Anker Brink Lunds statistiske opgørelse over dækningen af AIDS i udvalgte periodica også viser, det faktisk gør (s. 434).

I Anker Brink Lunds analyse af AIDS-dækningen som drama står journalistikkens rolle central. I denne dramaturgi skaber journalisters formidling af nyheder nemlig et intrikat spil mellem lægevidenskab, politikere og konsekvens eksperter (patienter og pårørende). Disse parter kommenterer fortløbende hinandens kommentarer i medierne, idet de hver især forsøger at erobre en privilegeret taleposition, hvorfra der kan udøves handlekraft i forsøget på at sætte dagsordenen for videre (for)handling på det sundhedsfaglige område.

Anker Brink Lunds udredning af dette komplekse netværk af samspil og modspil, som de forskellige aktører indgår i og handler ud fra, er ikke blot spændende læsning. Den er også perspektivrig. Forfatteren får nemlig blotlagt, hvorledes 'spillet om AIDS' meget vel kunne have udformet sig helt anderledes, hvis andre aktører havde erobret de talepositioner, som blev udslagsgivende for de politiske handlinger og for den folkelige forståelse af problematikken. Den lægelige verden var fra starten splittet i synet på sygdommens årsager og på den mest hensigtsmæssige bekæmpelse af smittespredningen. Det var imidlertid en bestemt alliance af aktører – virologer, Sundhedsstyrelsens AIDS-sekretariat og Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske –, der blev den dagsordensættende i omtalen af og i beslutningerne vedrørende HIV-smitte. Andre blev udgrænset i løbet af debatten: Venerologer, onkologer, fortalere for isolering af smittebærere etc. I stedet for f.eks. en registrering af de smittede med hjemmel i kønssygdomsloven eller en informationsindsats overfor specifikke højrisikogrupper fik vi således en oplysningskampagne rettet mod *hele* befolkningen, hvor risikoen for HIV-smitte blev skildret som et almenmenneskeligt vilkår. Dette resultat var imidlertid på ingen måde givet på forhånd. Det skyldtes altså ikke en sammensværgelse eller en skjult 'masterplan'. Den udformning, dramaet fik i offentligheden, voksede derimod frem af de forskelligartede handlinger, som de mange implicerede aktører hver især foretog sig.

Det er således i (be)skriveriet og i al denne (om)-tale, at dramaet vokser sig stort, og foranlediger til ganske bestemte handlinger. Disputatsen viser i den forbindelse yderligere to væsentlige ting. For det første hvorledes aktørernes handlinger udspringer af en 'for-handlet' kontekst, dvs. af en lang og kompleks historie for hvordan smitsomme sygdomme italesættes i offentligheden. Dramaet udspiller sig på et præ-